

1988 GİRNAVAZ KAZILARI

Prof. Dr. HAYAT ERKANAL

1988 Girnavaz Kazıları 28 Temmuz 1988-16 Eylül 1988 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplam 51 gün süren çalışmalar höyüğün başlıca iki bölgesinde yoğunlaştırılmıştır. Bu bölgeler kuzey terası ve kuzeydoğu terası şeklinde tanımlanabilir.

KUZEY TERASI ÇALIŞMALARI :

Bu bölgedeki çalışmalar bilindiği gibi ilk defa 1982 yılında başlatılmıştır. Terasın üst kısmında iki farklı tabakada iki resmi bina kısmen açığa çıkarıldıktan sonra, 1986 yılında doğu yamacı üzerinde bir "step trench" çalışmasına başlanmış ve Yeni Assur Devrini temsil eden teras açmaları doğuya doğru, doğu-batı istikametinde uzatılmıştır. Bu uzatma alanı üzerinde özellikle 1987 yılında derinleşilmiş, yamaç kazısı zorluklarına rağmen Orta Assur Devri yapı katlarına ulaşılmıştır. 1987 yılı çalışmaları sırasında ele geçen bir tablet sayesinde bu katların I. Tiglat-Pileser (1117-1077) Devrine ait olduğu anlaşılmıştır.

1988 yılında aynı alan üzerinde, takriben 15 x 10 m. lik bir açma içinde Orta Assur Devrinin daha eski safhalarına ulaşabilmek amacıyla derinleşilmiştir. 1988 kazı mevsimi sonuna kadar bu alanda üç ayrı tabaka tespit edilmiştir.

I. Tabaka : 1988 yılının 1. tabakası bu açmanın başlangıçtan itibaren 4. tabakası olmaktadır. Bu tabakada, kazı alanının doğusunda, güneybatı-kuzeydoğu istikametinde uzanan oldukça kalın bir taş temel açığa çıkarılmıştır. Orta büyüklükte toplama taşlarla örülen bu temel duvarı yer yer 1.5 m. kalınlığında korunabilmiştir. Tam korunan kesimlerinde üç sıra taş kullanılmış, bu taşların arası ayrıca daha küçük boyutlardaki dolgu taşlarıyla doldurulmuştur. Bu duvar, açmanın güney tarafında iyi korunmuş olmakla beraber, kuzey kenarında ve özellikle kuzeydoğu köşesinde arazinin eğimi nedeniyle bozularak kaybolmuştur. Aynı duvar bir önceki tabakada da mevcut olup daha çok teras duvarı niteliklerine sahiptir. Duvarın batı-

ıyla doğusu arasındaki kronolojik farklılık bu düşünceyi desteklemektedir. Bu duvarın doğusundaki alanın kuzey yarısında, doğu-batı istikametinde uzanan 3 m. uzunluğunda ve 0.5 m. kalınlığında iki taş sırasından oluşan başka bir duvar mimari bütünlüğe sahip değildir. Sağında ve solunda yer yer korunan kerpiç ve sertleştirilmiş topraktan oluşan taban kalıntıları da, bazı taş kümelerine rağmen belli bir mimari düzeni yansıtmaktan uzaktır. Bu nedenle bu tabakanın düzensiz mimari özellikleri kaldırılmış ve 2. bir safhaya inilmiştir.

II. Tabaka (Res. 1) : Bu tabakanın mimari kalıntıları daha çok taş temel kalıntıları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kalıntılar bir önceki kata ait teras duvarının batısında yoğunlaşmaktadır. Bu yerleşim alanının tam ortasında yer alan takriben 2.5 m. aralıklı iki paralel taş duvarın ortası, oldukça muntazam yassı taşlarla döşenmiştir. Bu şekliyle daha çok sokak görünümündedir. Sokağın güneyinde tek mekândan oluşan bir yapı mevcuttur. Kısmen tek, kısmen çift sıra düzensiz taşlarla örülen yan duvarlar güneye doğru tedrici olarak daralmakta, yapı daha çok yamuk bir görünüm kazanmaktadır. Arka duvara nazaran daha uzun olan ön duvarın batısında bir kapı yeri belirlenmiştir. Sokağa geçişi sağlayan bu kapı yerinin tabanı uzun bir yassı taşla kaplanmıştır. Tek mekândan oluşan bu yapının içinde başka bir mimari özelliğe rastlanmamıştır. Sokağın kuzeyinde bulunan mimari bütünlüğün kapısı sokağa değil, batıdaki boş alana açılmaktadır. Kare görünümündeki bir eşik taşının arkasında, iç tarafta köşede bir söve taşı in situ durumda ele geçmiştir. Bu kapıdan, ufak yuvarlak taşlarla kaplı bir koridora geçilmektedir. Koridoru sokaktan ayıran duvar orta boyda çift sıra taşlarla örülmüştür. Koridorun kuzeyinde yer alan mekân belirgin özelliklere sahip değildir. Mevcut kalıntılar incelenirse, taş temellerin burada üstten kerpiç harcıyla kapatıldığı, daha sonra bunun üzerine kerpiç bir duvar örüldüğü görülür. Sadece dört kerpici tespit edilen bir duvar parçası, burada bulunan mekânın boyutlarının ve karakterinin ortaya konması için yeterli değildir.

III. Tabaka (Res. 2) : II. tabaka gibi daha çok taş temel ve taş döşeme şeklinde açığa çıkmıştır. II. tabakaya nazaran daha geniş bir alana yayılmıştır. Kalıntılar tüm kazı alanını kaplamaktadır. Bu tabakada gene orta kısımda doğu-batı istikametinde uzanan, 3-3.5 m.

genişliğinde bir açıklık mevcuttur. Bu açıklığın güney kesimi irili ufaklı blok taşlarla yoğun bir şekilde döşenmiştir. Bu döşemenin ortasında üzeri gene taşlarla kaplı bir su kanalı aynı istikamette uzanmaktadır. Büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen bu alan sokak olarak tanımlanabilir. Sokağın güney kenarı aynı uzunlukta bir duvarla kaplıdır. Farklı taşlarla ve farklı tekniklerde inşa edilen bu duvar 1.5 m. kadar kalınlıkta korunabilmiştir. Burada iri bloklar uzunlamasına tek sıra, daha ufak bloklar bir kaç sıra halinde kullanılmıştır. Bu duvar batı profili önünde dik bir açı yaparak güney profili içine girmektedir. Duvarın doğu uzantısı tedrici olarak kaybolmakta, dolayısıyla binanın doğu kesimi açık kalmaktadır. İki duvarı korunan bu binanın diğer özellikleri hakkında bir ipucuna rastlanmamıştır. Yalnız daha sonraki bir safhada bu binanın iç kısmı tek mekân halinde kullanılmıştır. Bu mekâna ait orta boy taşlardan oluşan tek sıralı bir taş duvar, mekânın ortasında yer alan bir dibek taşı ve iş tezgâhı olarak kullanılan bazı yassı taşlar açığa çıkarılmıştır. Sokak şeklinde tanımladığımız açıklığın kuzeyinde iki taş sıralı başka bir duvar görülmektedir. Kısmen açığa çıkarılabilen izlerden bu duvarın kuzey profili içinde kaybolan bir mekâna ait olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen yapıya sahip olması gereken bu mekânın içinde dik açı yaparak dönen ve üç kerpiç sırasından oluşan mimari özellik, duvardan çok taban kaplaması görünümündedir. Daha sonraki bir safhada, sokak olarak tanımladığımız kısma, duvara bitişik olarak yarım daire şeklinde basit toplama taşlardan bir ek mekân ilave edilmiş ve bunun doğu köşesine de bir tandır yerleştirilmiştir. Bu ek mekânın üst kısmının açık olması gerekmektedir. Yukarda da görüldüğü gibi III. tabaka mimari özellikleri daha geç bir safhada yeniden kullanılmış ve bu ikinci kullanım sırasında eski safhanın özgün yapısı büyük ölçüde değiştirilmiştir.

Bu alanda açığa çıkarılan her üç tabaka da birbirinin üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle elimize sadece taş temel kalıntıları geçmiştir. Ayrıca bu yapıların üzerine daha sonraki dönemlerde büyük yapılar inşa edilmiş, bu tabakalara ait taş temellerin içi sert dolgu malzemesiyle takviye edilerek yamaç bölgesinde sert ve dayanıklı bir zemin elde etme yoluna gidilmiştir. Daha çok özel ev görünümünde olan üç tabaka mimari kalıntıları bu nedenlerle özgün küçük buluntu verememiştir. İki p. t. boyalı hayvan heykelciği (biri at diğeri belirsiz büyük baş bir hayvan) ve biri kaideli iki boyalı çanak belli bir

tabakaya bağılı olmayan karışık dolgu toprağı içinde bulunmuştur. Fakat bütün bu olumsuz yönlere rağmen az sayıdaki seramik parçaları değerlendirildiğinde, bu tabakalar I. Tiglat-Pileser'den önceki asır içinde değerlendirilebilir.

Teras Duvarının Doğusundaki Alan : Teras duvarının batısındaki alana karşın burada sadece tek bir tabaka tespit edilmiştir. Bu tabaka doğudaki II. tabaka ile aynı seviyededir. Bu tabaka çok az kısmı korunabilen bir kerpiç mimari örnek ile temsil edilmektedir. Açığa çıkarılabilen kalıntılar bu kazı alanının güney yarısında, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmaktadır. 6 m. uzunluğunda ve 90 cm. genişliğinde iki yarım, bir tam kerpiçten oluşan muntazam bir duvar bu kalıntıların güneybatı sınırını teşkil etmektedir. Bu duvarın kuzeybatı kesiminde 85 cm. uzunluğunda bir kapı açıklığı bırakılmış, bu açıklık daha sonraki bir safhada tek sıra kerpiçle kapatılmıştır. Duvarın dış tarafında, yani güneybatısında ayrıca iyi korunmuş bir tandır açığa çıkarılmıştır. 40 x 40 x 12 cm. boyutlarında kırmızı kilden yapılan kerpiçlerin kullanıldığı bu duvar, kazı alanının doğusunda kuzeydoğu istikametine doğru dönüş yapmakta ve takriben 4 m. sonra yamaç bağlantısı nedeniyle kaybolmaktadır. Ayrıca 80 cm. lik ikinci bir duvar iç alanı ikiye bölmektedir. Duvarların uzantıları yeterli olmadığı için belli bir mimari bütünlük tespit edilememiştir. Sadece kalıntıların güneydoğusunda, üç duvar arasında kalan 2.80 x 1.50 m.lik bir alan çok özel bir tarzda döşenmiştir. Döşemede tuğlalar kullanılmış, bu tuğlaların üzeri sonradan asfaltla kaplanmıştır. Bilindiği gibi Mezopotamya'da asfalt daha çok suyla bağlantılı mekânlarda kullanılmaktadır. Burada da aynı amaçla kullanıldığını gösteren başka bir özellik daha tespit edilmiştir. Asfalt kaplı odacığın güneydoğusunda bir künk ağız açığa çıkarılmıştır. Bu durum ayrıntılı incelendiğinde odacığın bir künk sırası ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu künk sırası odacık içindeki artık suları dışarı atmak için kullanılmıştır. Bu durumda bu asfalt kaplı mekânı banyo odası olarak değerlendirmek gerekir.

Teras yamacına yakınlığı nedeniyle bu kerpiç yapıyla ilgili seramik örnekler sağlıklı bir şekilde değerlendirilememiştir. Fakat mimari özellikler ele alındığında ve 1987 senesinde hemen üst kısmında açığa çıkarılan tabaka değerlendirildiğinde bu yapının diğer üç tabakaya nazaran daha geç bir döneme, büyük olasılıkla Yeni Assur

Devrine tarihlendirilmesi mümkündür. Bu durumda, kazı alanını ikiye bölen teras duvarı aynı zamanda eski tabaka enkazının alt terasa kaymasını önleyen bir çeşit engel görevi taşımaktadır.

KUZEYDOĞU TERASI ÇALIŞMALARI :

M. Ö. 1. bin evresi 1982 yılından beri sürdürülen çalışmalar sayesinde büyük ölçüde ortaya çıkarılmıştır. 2. bin kültürlerini ortaya çıkarma çalışmaları kuzey terasında devam ederken, 1988 yılında 3. bin kültürlerini araştırmaya yönelik çalışmalara da hız verilmiştir. Bu amaçla höyüğün kuzeyinde bulunan ve ilk kez bir sondaj çukuru ile mahiyeti anlaşılan küçük bir teras üzerinde 10×10 luk bir alanda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda üç tabaka tespit edilmiştir.

I. Tabaka : Bu tabaka tek sıra taştan oluşan 2 m. uzunluğundaki bir duvarla temsil edilmektedir. Bu duvar doğu-batı istikametine uzanmaktadır. Taşlar çevredeki taş ocaklarının birinden kırılarak temin edilmiştir. Fakat kullanılırken ayrıca bir işleme tabi tutulmamıştır.

II. Tabaka : I. tabakanın 30 cm. kadar altında açığa çıkarılmıştır. Çukurun güneybatı kesiminde yoğunlaşmaktadır. Ortaya çıkan iskân alanı I. tabaka duvarıyla aynı istikamette uzanan bir duvarla ikiye bölünmüştür. Bu duvar iri ocak taşlarından yapılmıştır. Arazi üzerinde bulunan çukur alanlar bu duvarın taşlarıyla doldurulmuş, böylece sağlıklı bir temel elde edilmiştir. Bu duvarın kuzeyindeki alan bir kapalı mekân görünümündedir. Bu mekânın önemli bir kısmı 1984 sondaj çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmıştır. Güney duvarı dışındaki diğer duvarları yamaç erozyonu nedeniyle kaybolmuştur. 1984 sondaj çukurunun doğusunda kalan kısmı yuvarlak dere taşlarıyla mozaik tekniğinde döşenmiştir. Sondaj çukurunun batısında kalan kısımda ise yuvarlak kil sıvalı bir ateş yeri tespit edilmiştir. II. tabaka iskân alanını ikiye bölen duvarın güneyi de doğu-batı istikametine şerit şeklinde yuvarlak dere taşlarıyla mozaik tekniğiyle döşelidir. Bu şerit şeklindeki uzantının güney batısında iri blok taşlardan oluşan bir hücre tespit edilmiştir. Bu alanda derinleşildiğinde bu hücrenin kuzey yanında ikinci bir hücre ortaya çıkarılmıştır. Her ikisinin de duvarları iri blok taşlardan iki sıra halinde inşa edilmiştir. Yuvarlak dere taşlarıyla döşeli tabana nazaran 0.5 m.

kadar daha derinde kireç katkılı sıvayla kaplı tabanları mevcuttur. Bu derin hücreler II. kat mimari özellikleriyle bağlantılıdır. Bu bağlantının şekli 1988 çalışmaları sırasında açığa çıkarılamamıştır. Konu ancak 1989 yılı kazıları sırasında aydınlığa kavuşabilecektir.

III. Tabaka : II. tabaka iri taş bloklarının hemen altında III. tabakaya ait bazı özelliklere rastlanmıştır. Bunlardan en önemlisi bir seramik yığını şeklinde karşımıza çıkmıştır. Dik duran üçgen delikli bir kap kaidesi, daha çok bir seramik fırınının havalandırma deliği görünümündedir. Seramik parçaları arasında ayrıca bazı delikli ızgara parçalarına rastlanmıştır. 1984 yılında açılan sondaj çukurunda tespit edilen seramik fırını atıkları da göz önüne alınırsa, bu III. tabaka seramik yığını seramik fırını şeklinde tanımlamak gerekir. Ayrıca kazı alanının güneyinde çok geniş bir tandır ağı tespit edilmiştir. Bu tandırın yarısı profil içinde kaybolmaktadır. Gerek seramik fırınının tamamı, gerekse tandır ve çevresindeki mimari düzen zaman yetersizliği yüzünden bu sene araştırılamamıştır. Önümüzdeki kazı mevsiminde III. tabaka daha ayrıntılı bir şekilde araştırılacak, mimari özellikleri tümüyle ortaya çıkarılabilecektir.

Seramik olarak bu tabakalarda metalik kaplar ve Ninive 5 kapları çoğunluktadır. Derinleştikçe metalik kapların oranı Ninive 5'e nazaran azalmaktadır. Küçük buluntu olarak bir bulla, üzerindeki yarım hayvan motifiyle önem taşır. Bu tür örnekler daha çok Erken Er Hanedanlar Devrinde karşımıza çıkmaktadır. Tüm malzeme değerlendirildiğinde bu tabakaların Cemdet Nasr ve Erken Er Hanedanlar devirleri içinde ele alınması imkân dahilinde girmektedir.

MEZARLIK ÇALIŞMALARI :

1988 yılında 3. bin kültürlerine yönelik kuzey terasında yürütülen çalışmalar sırasında bazı mezar kalıntılarına rastlanmıştır (Res. 3). Çalışmalar bu yönde geliştirilince kuzey terasının aynı zamanda bir mezarlık alanı olduğu görülmüştür. Bunun üzerine 10 x 10 m. lik kazı alanın dışında, 5 x 15 m. lik ve 3 x 2 m. lik iki yeni alan daha kazılmıştır. Tüm bu kazılar sonucunda toplam 34 mezar açığa çıkarılarak incelenmiştir. Bu mezarlardan bir tanesi kerpiç sanduka, iki çocuk mezarı küp ve diğerleri basit toprak mezardır. Ayrıca mezarlarla ilgili tek kerpiç sırasından oluşan bir duvar açığa çıkarılmış, fakat bu duvarın mezarlıkla olan bağlantısı bu yıl tespit edilememiştir.

Mezar şekilleri şu şekilde açıklanabilir :

Kerpiç Sanduka Mezar : doğu-batı istikametinde uzanmakta olup dikkörtgen yapıya sahiptir. Üst kısmı ve iki duvarı diğer mezar çukurları açılırken bozulduğundan, ne şekilde kapandığı anlaşılamamıştır. Kırmızı kilden yapılan kerpiçler tek sıra halinde kullanılmıştır. Mezar içindeki iskelet hocker durumunda yatırılmıştır. Mezarın tabanı ayrıca tek sıra kerpiçle kaplanmıştır.

Küp Mezarlar : İki örnek tespit edilebilmiştir. Bu örneklerden sadece biri tam anlamıyla korunabilmiştir. Korunan tek örnek doğu-batı istikametinde uzanmaktadır. Batıya bakan küp ağzı taşlarla ayrıca kapatılmıştır. İçindeki bebek iskeleti hocker durumundadır.

Basit Toprak Mezarlar (Res. 4) : Bu mezarlardan bir kısmı erozyon ve kaçak kazılar sonucu tamamen tahrip olmuştur. Hatta bazı örnekler bir kaç kemik parçasıyla temsil edilmektedir. Bu nedenle kimi mezarların kerpiç sanduka mezar olabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. İyi korunan mezarlar içinde genelde tek iskelet bulunmaktadır. Fakat bazı örneklerde iskelet sayısı üçe kadar çıkabilmektedir. Sayıları az olmakla beraber bir takım mezar örnekleri belli bir süreden sonra ikinci kez kullanılmış, bu durumda daha önce konan iskelet toparlanarak yeni iskelete yer açılmıştır. Bir örnekte toparlanan kemikler ayrıca kil ile sıvanmış, böylece yeni iskeletle karışması akılcı bir yolla önlenmiştir. Genelde mezar çukuru açıldıktan sonra taban hasır veya kamışla örtülmekte ve ceset bunun üzerine açık veya kapalı hocker şeklinde yatırılmaktadır. Mezar eşyaları bırakıldıktan sonra çukurun üzeri ağaç dalları ile kapatılmaktadır. Hocker şekli gerçekleştirilirken dizlerin vücuda nazaran daha yüksekte durmasına özen gösterilmiştir. Hatta bunu gerçekleştirmek için bazı iskeletlerin dizleri taşlarla desteklenmiştir. Tüm mezarların içinde yoğun bir şekilde çömlek türü kaplara rastlanmıştır. Kaplar daha çok baş ve ayak ucu çevrelerine yerleştirilmiştir. Ele geçen kalıntılardan boş olarak yerleştirilmedikleri anlaşılmaktadır. Buğday ve mercimek dışındaki kalıntıların mahiyeti ancak laboratuvar çalışmalarından sonra anlaşılacaktır. Bazı kaplar ise kille doldurulmuştur. Seramik örnekler dışında ele geçen diğer buluntular daha çok zati eşyalardır. Bunlar ceset üzerinde mezara konmuştur. Akik, frit, lapislazuli, kemik ve diğer taşlardan yapılan kolye taneleri; silindirik mühürler; kemik ve lapislazuli figürinler; bronz silâh ve süs eşyaları zati eşyalar arasında en önemli grupları oluşturmaktadır.

Bu mezarlıkta ele geçen seramik örnekler arasında metalik kaplar, Ninive 5 kapları, boyalı kaideler ve bazı yerel kaplar şimdiye kadar kesin olarak tarihlendirilememiştir. Konuyla ilgili bilimsel tartışmalar halen devam etmektedir. Bu nedenle mezarlığın tarihlendirilmesi için daha çok silindir mühürler ve figüratif eserler dikkate alınmıştır. Bu eserler de Cemdet Nasr ve Erken Er Hanedanlar Devri özelliklerini yansıtmaktadır. Gırnavaз 3. bin mezarlığı da bu eserlerin ışığı altında aynı dönemlere tarihlendirilebilir.

Görüldüğü gibi hem mezarlık, hem de 3. bin tabakaları Cemdet-Nasr ve Er Hanedanlar Devrine rahatlıkla tarihlendirilebilmektedir. Daha önceki araştırmalarımız sırasında Gırnavaз'da Uruk Çağının yoğun bir şekilde temsil edildiği ortaya konmuştur. Böylece Sumer Devirleri en erken safhasından en olgun safhasına kadar Gırnavaз'da temsil edilmiş olmaktadır. Bu durum, değil Anadolu arkeolojisi açısından, tüm Önasya arkeolojisi açısından büyük önem taşır. Gırnavaз sayesinde Anadolu, Sumer Kültürüne kesin olarak ortak olmakta ve yurdumuz arkeolojisi yeni önemli boyutlar kazanmaktadır.

Res. 1 - Kuzey terası II. tabaka mimari kalıntıları.

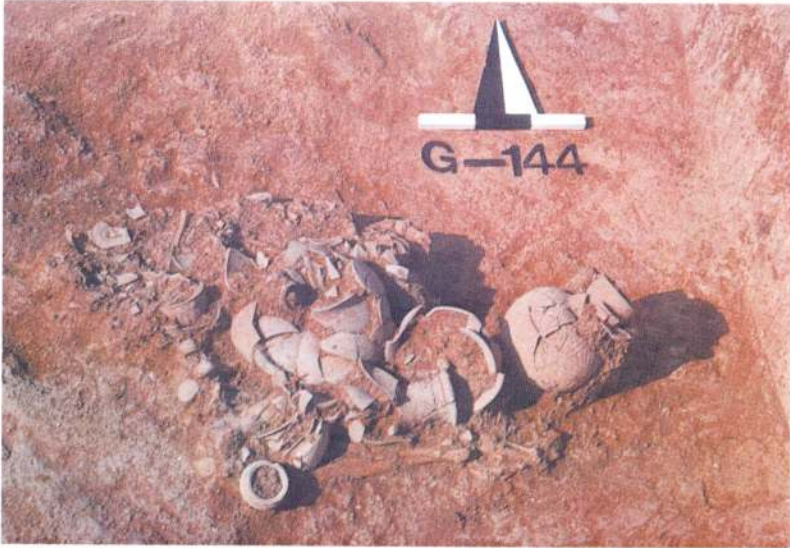

Res. 2 - Kuzey terası III. tabaka mimari kalıntıları.

Hayat Erkanal

Res. 3 - M.Ö. 3 bin mezarlığından bir görünüş.

Res. 4 - Bir basit toprak mezar ve mezar eşyaları.